

BİLİM YOLU

"Artık duramayız, behemehal ileri gideceğiz". *K. Atatürk*

RUS-JAPON HARBİ (1904-1905)'NİN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ TESİRLERİ

F.ŞAYAN ULUSAN ŞAHİN*

Rusya, Uzakdoğu'da da Ortadoğu'da olduğu gibi XIX.yüzyılın ortasından itibaren bir genişleme siyaseti uygulamıştır. Bu durumdan da en çok zarar gören Çin olmuştur. Yani Rusya, Kuzey Çin'i tamamıyla Rus hakimiyeti altına sokmayı ve Çin'in diğer bölgelerinde de başka devletlerle aynı güce sahip olmayı tasarlamaktaydı¹.

Japonya Çin ile yaptığı savaşı (1894-1895) galibiyetle bitirmişti ve bundan sonra da Asya kıtasının kendisine bakan kıyılarına güvenliği açısından hakim olmak istiyordu². Rusların Kore ve Mançurya üzerindeki emelleri açıldı. Eğer Rusya, Mançurya'ya yerleşirse Kore'nin de onların eline düşmesi kaçınılmaz olacaktı. Bunu engellemek isteyen Japonlar Kore'yi himayelerine almak ve Rusları Mançurya'dan çıkarmak istiyorlardı. Japonlar Mançurya'nın eskisi gibi Çin'e ait olmasının doğruluğuna inanıyorlardı. Çünkü Rusya, Mançurya'da olduğu müddetçe kendileri Kore'ye yerleşseler bile bu durumun ileride mutlaka bir anlaşmazlığa yol açacağını düşünüyorlardı³. Görüldüğü gibi XIX.yüzyılda Batı'ya açılan Çin, Avrupa devletleri tarafından sömürge olarak görülmüştür. Bu devletlerden biri de İngiltere olmuştur.

* Yrd.Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ G.H.Bolsever, "1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış", çev.Yuluğ Tekin Kurat, *Bellekten*, XXX/118, Nisan 1966, s.288-289.

² Hee-Soo Lee, *İslâm ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması*, Ankara, 1988, s.129.

³ Mustafa Cezar, "Kore Yüzünden Rus-Japon Harbi", *Resimli Tarih Mecmuası*, 4/ 44, Ağustos 1953, s.2551-2552.

İngiltere, Çin'e doğu-batı doğrultusunda girmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Rusya da Çin'e kuzey-güney doğrultusunda girmek istiyordu. İngiltere, Rusya'nın bu bölgede karşısına çıkmasından rahatsızdı. Özellikle de İngiltere, Rusya'nın güneye sarkmasını istemiyordu. Bunun sonucunda İngiltere ile Japonya arasında 1902 yılında bir ittifak imzalanmıştır. İngiltere böylece Japonya'yı Rusya'nın üzerine saldırtmayı planlıyordu⁴.

Netice de Japonya filosunun, 9 Şubat 1904 gecesi Port-Arthur istihkâmı dışındaki limanda demirli olan Rus donanmasına saldırması üzerine⁵, Rus Çar'ı tarafından bir beyanname yayınlanarak, bunun askeri bir hareket olduğuna dikkat çekilmiş⁶ ve böylece savaş başlamıştır. 1904'te başlayan Rus-Japon harbi, Japonların galibiyeti ile sonuçlanmış ve 5 Eylül 1905'te Portsmouth Barışı imzalanmıştır⁷.

Bu savaş Osmanlı Devleti tarafından büyük bir ilgiyle izlenmiştir. Savaş sırasında Osmanlı Devleti'ne kendi elçilikleri tarafından savaş ile ilgili her türlü bilgi gönderilmiştir.

Osmanlı Devleti bu savaşta her iki ülkeye karşı bir denge politikası izlemiştir. Vladivostok'taki Rus donanmasının Japonya tarafından tahrip edilmesi üzerine Ruslar, Karadeniz donanmasını Boğazlar'dan geçirmek istemiştir⁸. Bu yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahı olan II.Abdülhamid, adı geçen savaşta tarafsız olmak istediğinden, Rus donanmasının Boğazlar'dan geçmesine izin vermemiştir. Ancak, sadece torpidoların geceleri teker teker geçmesine müsaade etmiştir. Böylece padişah, filoyu toplu bir şekilde Boğazlar'dan geçirmemekle Japonları, torpidoları teker teker geçirerek de Rusları memnun etmiş oluyordu⁹. Yine Mısır fevkalade komiseri Ahmet Muhtar Paşa tarafından, savaş sebebiyle Süveyş Kanalı'ndan gemilerin geçirilmemesinin söz konusu olmadığı, sadece bir geminin kanalda 24 saatten fazla kalmasına ve askeri mühimmatın iskelelere çıkarılmasına izin verilmediği Bâbîâli'ye bildirilmiştir¹⁰.

Rus-Japon harbini izlemek üzere, Von der Goltz Paşa'nın tavsiyesiyle Mıralay Pertev Bey (Demirhan) Osmanlı ataşemiliteri ve askeri murahhası olarak Mançurya'ya gönderilmiştir. III.Japon ordusu ile bir sene kadar birlikte olan Pertev Bey, Port-Arthur muhasarasıyla Mukden meydan muharebesinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti, Mançurya'daki Japon ordusuna gönderdiği bir subay gibi, aynı yerdeki Rus ordusuna da bir subay göndermek istemiştir. Yani, yine denge politikası uygulanmıştır. Ancak Rusya'dan bir cevap gelmemiştir. Osmanlı subayı Pertev Bey,

⁴ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1948)*, İstanbul, 1991, s.35; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1987, s.370.

⁵ BOA, Y.A.Hus.466/73; 466/70.

⁶ BOA, Y.A.Hus.467/8.

⁷ Kurat, *Rusya...*, s.371.

⁸ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1970, s.133.

⁹ Ziya Şakir, *Sultan Abdülhamid ve Mikado*, İstanbul, 1994, s.119.

¹⁰ BOA, Y.A.Hus.467/96.

İstanbul'a düzenli olarak savaş hakkında bilgi vermiştir. Japonya'dan dönüşünde de padişaha Japonların genel hayatı üzerine bir rapor sunmuştur. Pertev Bey Japonların galibiyetinin sebebi olarak, maddi açıdan hazırlıklarının yanı sıra manevi olarak da çok güçlü olmalarını göstermektedir¹¹. Pertev Bey ayrıca bu savaşta kullanılan makineli tüfeklerden bahsederek, Osmanlı ordusunda da bu tüfeklerin kullanılmasını tavsiye etmiş, padişaha da Rus-Japon harbi ile ilgili fotoğrafları içeren bir albüm sunmuştur.

Rus-Japon harbinin Osmanlı Devleti üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bu etkinin görüldüğü yerlerden birisi de basındır. Savaşın yankıları Türk basınında kendini epeyce göstermiştir. Gazeteler savaşın başlamasından bitişine kadar her türlü bilgiyi her gün ayrıntılarıyla vermişlerdir. Kendi yorumlarının yanında diğer yerli ve yabancı basının haber ve yorumlarını da yayınlamışlardır.

Japonların Ruslar üzerindeki galibiyet haberleri Müslüman halk için büyük bir sevinç kaynağı olmuştur. Ancak basına konan sansür ve Rusya'yı kızdırmamak için, bu konu İstanbul gazetelerinde pek belli edilmemiş, basın mümkün olduğu kadar Avrupa kaynaklı haberleri nakletmekle yetinmiştir. Yani bir anlamda Rusya'yı tenkit yada küçültücü herhangi bir yazı yazmaktan çekinmiştir¹². Ancak Japonya'nın kesin galibiyetinden sonra bu durum değişmiş, özellikle halkın hemen her gün konuştuğu konuların başında Japonların galibiyeti gelir olmuştur.

Hasan Ali Yücel anılarında; akşamları kahveler içildikten sonra günün önemli havadislerinden bahsedildiğini, en çok da Rus-Japon harbi sırasında her Japon galibiyetinin ballandırılı ballandırılı anlatıldığından söz eder¹³. Yine halk, Rusların bu mağlubiyetinin sebebinin 93 harbinin intikamı olduğunu düşünüyordu¹⁴.

Japon galibiyetinden sonra Türklerin doğan erkek çocuklarına ünlü Japon askeri liderlerinin isimlerini koymaya başladıkları görülmüştür. Bu isimlerden en itibar göreni "Togo" ve "Nogi" idi. Halide Edip hatıralarında, Rus-Japon harbi sırasında doğan ikinci oğlunun da diğer erkek çocukları gibi Togo ismiyle çağrıldığından bahsetmektedir¹⁵.

Rusya'nın Japonlar karşısında aldığı bu mağlubiyet, Rusya'nın zannedildiği kadar güçlü olmadığını ortaya koymuştu. Yani Rusya yenilebilirdi. Ayrıca Rusya'nın Boğazlar üzerindeki tehlikesinin bir süre için gecikeceği kesindi. Nitekim, Abdülhamid'in "Japonya'nın muvaffakiyeti bizi memnun eder, onların Rusya'ya

¹¹ Pertev Demirhan, *Hayatımın Hatıraları, Rus-Japon Harbi (1904-1905)*, c.I, İstanbul, 1943, s.8-9, 12,34-35,65-66, 76-78, 87-90,92, 131; Pertev Demirhan, *Japonların Asıl Kıvveti:Japonlar Niçin ve Nasıl Yükseldi?*, İstanbul, 1937, s.41; Umut Arık, "Political Relations between Japan and Turkey from a Turkish Viewpoint", *Commemorative Seminar for the Centenary of the Japan-Turkey Friendship*, 8.6.1990, s.64; Lee, a.g.e., s.221.

¹² Kurat, *Türkiye ve...*, s.133.

¹³ Hasan Ali Yücel, *Geçtiğim Günlerden*, İstanbul, 1990, s.134.

¹⁴ Emin Erişirgil, "Başka Diyarlara Giden Bir Hayat Görüşü-1", *Ulus*, nr. 10925, 23 Kasım 1951.

¹⁵ Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul, 1985, s.110.

karşı kazandıkları zafer bizim için de zafer sayılır. Rusya'nın, kuvvetinin çoğunun Uzak Şark'a nakletmesi, Karadeniz'deki taarruz kuvvetini azaltması demektir"¹⁶ şeklindeki ifadesi bunu doğrulamaktadır. Ancak, Rusların Japonya mağlubiyetinden sonra İngiltere'ye yakınlaşması ve bunun sonucunda 1907'de İngiltere ile bir ittifak imzalamasıyla, Rusya'nın tekrar Boğazlar siyasetine döndüğü görülecektir. Başka bir ifadeyle, Japon galibiyeti Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir durum ortaya çıkarmıştır¹⁷.

Japonya'nın elde ettiği bu zafer İslam dünyasında büyük bir etki yapmıştır. Müslümanlar, şarklı bir halkın garplı bir devleti yenebileceğini görmüş, hatta Japonların İslâmiyeti kabul edebileceklerini bile düşünmeye başlamışlardı. Kahvehanelerde yada kadımların aralarında konuştukları konuların başında Japon imparatorunun gizli olarak çoktan beri Müslüman olduğu rivayetleri geliyordu. Dönemin aydın Müslümanları da Japonların Batı adetlerini almadan teknikte ilerlemelerini ve Rusları yenmelerini hem kendi görüşlerine bir delil addediyorlardı, hem de Japonya'yı taklit edilecek bir örnek gibi görüyorlardı¹⁸.

Rusya'nın yenilgisinin bu ülkedeki Türk ve Müslüman halk üzerinde de büyük etkisi olmuştur. Rusya'nın bu savaş sonunda kaybettiği prestij, 1905 İhtilali'nin temel sebebi olmuştur. Bir doğulu devletin ilk kez, bir batılı devlet karşısında zafer kazandığı savaş olan Rus-Japon harbi bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Galibiyetin ardından, Asyalı devletlerle ittifak (İttihad-ı Şark Teorisi) kurulması yolunda pek çok fikir de ortaya atılmıştır¹⁹.

Japonya'nın bu galibiyeti ve ardından da çağdaşlaşma faaliyetlerini hızlandırması, Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik ve çağdaşlaşma fikirlerinin önem kazanmasına sebep olmuştur. Japonya'nın Avrupa teknolojisini alırken, gelenek ve göreneklerine bağlı kalarak gerçekleştirdiği çağdaşlaşma hareketi, Osmanlı Devleti'ndeki çağdaşlaşma hareketine yol göstermiştir. Japonların taviz vermeden bunu başarması, Türklerinde milli kimliklerini kaybetmeden Avrupa medeniyetini alabileceklerini ortaya koymuştur.

Bu sebebledir ki Jön-Türkler kendilerini Ortadoğu'nun Japonyası olarak görüyorlardı ve çağdaşlaşma konusunda yardım almak için Avrupalı uzmanlar yerine, Japon uzmanlar getirtmeyi düşünüyorlardı²⁰. Osmanlı Devleti'ndeki yenilik taraftarları bazı tekliflerde de bulunuyorlardı. Bunlardan Abdullah Cevdet, Japon imparatorunu "Halife" olarak önerirken, İslamcı kanat ise Japonya'nın İslamiyeti

¹⁶ Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, (çev. H.Salih Can), İstanbul, 1987, s.165.

¹⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.95-96.

¹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, Ankara, 1988, s.547; Erişirgil, a.g.m.

¹⁹ Hatano, *Asya Tehlikede*, (çev.Abdürreşid İbrahim-Hilmi Nakava), İstanbul, 1328, s.13.

²⁰ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, İstanbul, 1971, s.46.

abul etmesiyle İslam dünyasının teknolojik üstünlüğü ele geçirerek “kurtuluşa” ereceğini düşünmekteydi²¹.

Mehmet Akif’de Safahat’ında Japonlarla ilgili olarak şunları söylemektedir;

“Sorunuz, şimdi, Japonlar da nasıl millettir?
Onu tasvîre zafer-yâb olamam, hayrettir!
Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübînin orada,
Rûh-i feyyâzı yayılmış, yalnız şekli Buda.

Müslümanlık, sanırım parlayacaktır arada;
Sâde Osmanlıların gayreti lâzım orada.
Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler,
Ulemâ vahy-i İlâhîyi mi bilmem, bekler?”²².

Rus-Japon harbinden sonra Japonya ve Japonyalılara dair pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu doğudan yükselen güneşi ve içinde yaşayanları daha iyi tanımak için adeta bir yarış başlamıştır. Japonların hayat tarzı en ince ayrıntısına kadar anlatılmaya çalışılmış, böylece onların bu başarılarındaki sırlar çözülmeye çalışılmıştır. Avrupa’da hazırlanan pek çok eser Türkçe’ye çevrilmiştir. Savaşa ait eserlerde çevrilmiştir. Savaşı anlatan pek çok resim düzenlenerek albümler hazırlanmıştır.

Netice olarak diyebiliriz ki, Osmanlı Padişahu II. Abdülhamid ve Japon Mikadosu Meiji döneminde başlayan ilişkiler Rus-Japon harbinin sonuçlarıyla daha da pekişmiştir. Japonya doğulu bir devlet olarak batılı bir devleti yenmiş ve kültüründen taviz vermeden batının tekniğini almış olduğundan örnek alınmıştır. Bu da Ertuğrul Fırkateyni’nin Japonya’ya yaptığı yolculuktan sonraki dönemde, iki devlet arasındaki münasebetlerin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur.

²¹ Ahmet Uçar, “Japonların İslâm Dünyasındaki Yayılmacı Siyaseti ve Abdürreşid İbrahim”, *Toplumsal Tarih*, sayı.20, Ağustos 1995, s.15-16.

²² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (haz. Ömer Faruk Huyugüzel-Rıza Bağcı-Fazıl Gökçek), c.I, İstanbul, tarihsiz, s.332-335.